

22. Устав Русского библиотечного общества. – СПб. : Тип. В. И. Воронова, 1916. – 16 с.

Надійшла до редколегії 09.01.2014

УДК: 94(477): 06.07: 322. 834.7. «1912/1917»

О. І. Савченко

Запорізький національний університет

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВСТРАЛІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ ПОЛІТИЧНИМ ЗАСЛАНИМ ТА КАТОРЖНИКАМ У РОСІЇ У 1912–1917 рр.

Розглянуто діяльність Австралійського товариства допомоги політичним засланим та каторжникам у Росії, що функціонувало на п'ятому континенті у 1912–1917 рр. Проаналізовано форми роботи організації, спрямовані на надання матеріальної підтримки засудженим російським революціонерам.

Ключові слова: російська еміграція, Австралія, політичні в'язні, каторга, заслання, матеріальна допомога.

Рассмотрена деятельность Австралийского общества помощи политическим ссыльным и каторжанам в России, которое функционировало на пятом континенте в 1912–1917 гг. Проанализированы формы работы организации, направленные на оказание материальной поддержки осужденным российским революционерам.

Ключевые слова: российская эмиграция, Австралия, политические заключенные, каторга, ссылка, материальная помощь.

На початку ХХ ст. в Австралії сформувалась досить чисельна російська еміграція. Вона складалася як із представників трудової, так і політичної еміграції. За даними перепису Австралії у 1911 р. у країні налічувалося 4 456 вихідців із Російської імперії [15]. Опинившись на п'ятому континенті, вони прагнули до об'єднання із співвітчизниками з метою захисту своїх соціально-економічних інтересів та духовного спілкування для чого у 1911 р. створили Спілку російських емігран-

тів, що стала центром згуртування переселенців із Росії, незалежно від національної ознаки, яка у роки Першої світової війни перетворилася у суспільно-політичну організацію революційної спрямованості. Протягом 1912–1917 рр. на п'ятому континенті діяла ще одна організація російських емігрантів – Австралійське товариство допомоги політичним засланим та каторжникам у Росії. Її виникнення стало проявом традиції з надання матеріальної допомоги жертвам політичних репресій самодержавства, що склалась на той час у середовищі ліберальних та демократичних кіл російського суспільства.

І якщо у вітчизняній і зарубіжній історіографії діяльність Спільки російських емігрантів досліджується досить інтенсивно, то робота Австралійського товариства допомоги розглядалася досить рідко. Уперше до її вивчення приступив професор А. Черненко, який розглянув основні напрями його діяльності у роботі «Російська революційна еміграція в Австралії (1900–1917 рр.)», що вийшла у 1978 р. у Дніпропетровському університеті [14]. Окремий розділ, присвячений аналізу внеску Австралійського товариства у надання матеріальної підтримки в'язням царизму, міститься в кандидатській дисертації О. Савченка [11]. У 1995 р. він опублікував статтю, у якій дослідив публікації в газетах російських емігрантів, що видавалися на п'ятому континенті, про Австралійське товариство допомоги політичним засланим та каторжникам у Росії [12].

У роботах сучасних російських науковців, які багато пишуть про вихідців із Росії на п'ятому континенті у ХХ ст., діяльність Австралійського товариства практично не досліджується. Єдину згадку про роботу цієї організації знаходимо у доповіді історика із Владивостока С. Прудкогляд, зробленій на I Міжнародній науковій конференції «Російська діаспора в країнах Сходу», що відбулась у червні 2010 р. в Інституті Східнознавства у Москві [8]. У зв'язку з цим, метою нашої статті є аналіз діяльності Австралійського товариства допомоги політичним засланим та каторжникам у Росії, що функціонувало на п'ятому континенті у 1912–1917 рр.

Варто зазначити, що потреба у наданні матеріальної допомоги політв'язням набула особливої актуальності після придушення революції 1905–1907 рр., коли царські урядовці почали переслідування її учасників, прагнучи знищити ворогів самодержавства. Бажання хоч трохи полегшити долю жертв урядових репресій виникало не тільки у їхніх соратників по революційній боротьбі, але й у багатьох ліберально налаштованих громадян, які вдавалися до цього не з політич-

них, а з гуманістичних міркувань. Адже прогресивній громадськості були відомі жахливі умови утримання заарештованих у російських в'язницях. Про це писали не тільки опозиційні газети, а й констатували представники органів влади.

Так, у рапорті отамана 3-го військового округу Забайкальського козачого війська, надісланому губернатору Забайкальського округу у 1910 р. «Про стан Зерентуйської, Ангалинської, Кутомарської та Акатуйської в'язниць Нерчинської каторги», містилось чимало фактів нелюдського ставлення до політичних. Отаман, відповідно до наказу військового губернатора Забайкальської області, перевірів стан Нерчинської каторги та в'язниць, розташованих на території цієї області. У Зерентуйській в'язниці, доповідав він, де перебувало 148 політичних, вони «нікуди не випускаються, камери завжди зачинені і між собою ізольовані». Вказувалося також на повну відсутність вентиляції в переповнених камерах і поширення серед 40 % політв'язнів сухоти. Так, у камері № 5, де утримувались політичні, розрахованій на 32 особи, перебувало 48 осіб, а тому багатьом доводилося спати на підлозі, або під нарами [2, ф. 533, оп.1, спр. 726, арк. 1–3].

Подібне становище та антисанітарні умови утримання, як впливає із рапорту, мали місце і в Кутомарській в'язниці. Тут, як доповідав отаман, «режим не тільки суворий, але навіть жорстокий», оскільки арештантів піддавали тілесним покаранням. Під час бесіди з ним арештант Каталадзе розповів, що в карцері його били молотком по голові [2, ф. 533, оп. 1, спр. 726, арк. 8, 10]. В'язні постійно перебували у кайданах і не отримували медичної допомоги, а хворі відправлялися за 70 верст до Зерентуйського лазарету. Їжа арештантів складалася із 1–2 ложок каші, вареної прокислої і гіркої капусти, а прогулянки в'язням дозволялися лише один раз на добу протягом 15–20 хвилин [2, ф. 533, оп.1, спр. 726, арк. 9, 12, 17]. Аналогічним було становище політичних і в Ангалинській в'язниці. Перевіряючий підкреслював, що лазнею тут слугувала невеличка, прогнила й уражена грибок дерев'яна будівля, розміром 4 на 6 кроків, у якій одночасно змушені були купатися від 50 до 80 осіб [2, ф. 533, оп. 1, спр. 726, арк. 16].

Нелюдські умови утримання політичних арештантів викликали обурення громадськості і щире бажання їм допомогти. Однак перші спроби створити організації допомоги жертвам царату на території Російської імперії відразу присікалися поліцією [2, ф. 102, оп. 243, спр. 258, арк. 67]. Тому надалі ця робота практично повністю переноситься за кордони Росії. У 1907–1910 рр. у країнах Європи та Амери-

ки, де мешкали російські емігранти, спостерігалось зростання інтересу до подальшої долі людей, які перебували на каторзі та засланні. Гуманістичні мотиви стали основною причиною участі у благодійних акціях не тільки вихідців із Росії, а й громадян країн Заходу. У ці роки за кордоном періодично проводилися збори пожертвувань, влаштовувалися вечори і концерти, інші акції, виручка від яких направлялася політичним в'язням у Росії. У всіх великих центрах російської еміграції з'являлися і стрімко зростали організації, що своєю метою ставили завдання надання матеріальної допомоги жертвам царського свавілля.

Надання допомоги учасникам революції, які перебували у тюрмах, на засланні та каторзі, представники російської політичної еміграції розглядали своїм моральним обов'язком. Адже вони не тільки були членами антимонархічних партій, а й самі брали активну участь у боротьбі із самодержавством і лише, вдавшись до еміграції, змогли уникнути урядових репресій. Опинившись за кордоном, вони прагнули надати матеріальну допомогу своїм соратникам по революційній боротьбі, щоб полегшити їх долю. У 1910–1913 рр. у різних країнах світу, де перебували російські політемігранти, стали створюватися організації допомоги в'язням царату.

У лютому 1910 р. польські соціал-демократи С. Багоцький, Я. Ковальський і М. Стецький, які на собі відчули страхіття царської каторги, створили у Кракові Співку допомоги політичним в'язням. У листі С. Багоцького, від 7 березня 1910 р., адресованому Центральному бюро закордонних груп, повідомлялося, що протягом місяця у Кракові об'єдналося 120 осіб, які зібрали більше 120 крон. Наступним кроком, писав автор, мало стати розширення діяльності організації в інших містах [10, ф. 276, оп. 2, спр. 444, арк.1]. Пізніше ця організація стала називатися – Краківська Співка допомоги політичним в'язням у Росії [10, ф. 50, оп. 5, спр. 56, арк. 1]. Співка створювалася як безпартійна організація, що «ставила своєю метою допомогу каторжникам і засланцям, незалежно від їх партійності і національності» [5, № 1. – травень. – 1913. – С. 3]. Протягом першого року роботи Краківська Співка зібрала і направила на допомогу політв'язням 2 004 крб. У 1911 р. ця сума вже становила 5 867 крб., а у наступному вона зросла до 10 849 крб. [5, № 2. – жовтень. – 1913. – С. 3].

Російські політемігранти у США заснували у 1911 р. Нью-Йоркське товариство допомоги політичним засланим поселенцям у Росії [10, ф. 20, оп. 1, спр. 292, арк. 2–3]. Ще дві подібні благодійні організації розгорнули роботу в Парижі. Це Комітет допомоги політич-

ним каторжникам імені В. Фігнер та Комітет допомоги засланим поселенцям [7, с. 1].

Інші, менш чисельні спілки допомоги політв'язням, створювалися вихідцями із Росії в Лондоні, Львові, Берні, Давосі, Берліні, Парижі, Тулузі, Празі, Льежі, Нансі та інших містах Європи. Як правило, це були міжпартійні організації, що об'єднували у своїх лавах представників опозиційних політичних і національних партій Російської імперії. Усього до травня 1913 р. у різних країнах світу розгорнули благодійну роботу 22 організації допомоги політичним засланим та каторжникам Росії [5, № 1. – травень. – 1913. – С. 2].

В умовах загального зростання уваги громадськості до долі політв'язнів у Російській імперії виникла подібна організація і в Австралії. У жовтні 1912 р. у Брісбені група російських політемігрантів, яким вдалося втекти із Сибірської каторги, вирішили організувати гурток допомоги постраждалим від самодержавства. Спочатку їх робота обмежувалася збиранням добровільних пожертвувань, а отриману таким чином суму вони надсилали російським революціонерам, які страждали у неволі. Поступово ці внески стали регулярними і гурток реорганізувався в організацію, яка стала називатися Австралійським товариством допомоги політичним засланим і каторжникам у Росії. У 1913 р. його чисельність складала 50 осіб, що привело до збільшення фінансових надходжень [3, 1913. – 29 лист.].

Відразу після створення Австралійського товариства його керівництво прагнуло встановити контакти з впливовими організаціями допомоги для раціонального використання зібраних коштів. Через редакцію газети «Соціал-Демократ» і Центральне бюро закордонних організацій у Швейцарії їм вдалося зв'язатися з С. Багоцьким. У своєму листі вони просили його повідомити «куди направляти зібрані гроші з метою найбільш ефективного розподілу, незалежно від партійної приналежності» [10, ф. 276, оп. 2, спр. 446, арк. 63].

Розгортання діяльності Австралійського товариства потребувало його організаційного оформлення. Тому в 1913 р. було прийнято статут організації, який її основним завданням проголосив надання матеріальної та моральної допомоги політичним в'язням у Росії. За статутом членом товариства міг стати будь-який емігрант із Росії, який визнавав його завдання. Кошти організації склалися із членських внесків, що становили для чоловіків – 10 шилінгів, а для жінок – 6 пенсів. Крім того, до її каси надходили гроші від добровільних пожертвувань емігрантів та прибутків від різноманітних благочинних акцій – кон-

цертів і спектаклів. У статуті підкреслювалося, що «всі гроші, що надходять у розпорядження даного товариства, повинні щомісячно відправлятися до Росії» [3, 1913. – 26 груд.].

Прийняття статуту не тільки організаційно зміцнило Австралійське товариство, але й розширило його фінансові можливості. Якщо в травні 1913 р. надходження до його каси складали – 4 ф. ст. 9 ш., то у липні вони досягли – 13 ф. ст. 11 ш. 10 п., а у грудні вже зросли до – 33 ф. ст. 18 ш. 8 п. [2, ф. 1463, оп. 3, спр. 253, арк. 1]. При цьому керівництво товариства все більше переконувалося у тому, що не варто обмежуватися лише збиранням грошей, а необхідно вести роботу з поширення ідей благочинності серед співвітчизників в Австралії. Подібна діяльність повинна була не тільки сприяти збільшенню фінансових надходжень, але й залучити до активної громадської роботи представників російської трудової еміграції, які ще залишалися аполітичними. З цією метою використовувалася як усна агітація, так і друкована пропаганда. Для вихідців із Росії читалися лекції про політичне становище на батьківщині, про умови утримання репресованих революціонерів. На адресу російських емігрантів направлялись агітаційні листи, статут товариства, його фінансові звіти та підписні листи, а також інші матеріали, у яких викладалися гуманістичні ідеї та завдання організації.

Разом з цим Австралійське товариство продовжувало пошук більш раціонального використання зібраних коштів. Воно вважало, що провідні організації допомоги, які мали зв'язки з каторжниками та адреси засланих до Сибіру, зможуть більш дієво виконати цю місію. Спочатку члени товариства поділяли зібрані кошти на дві рівних частини, направляючи гроші на адресу як Краківської Спілки, так і Нью-Йоркського Фонду ім. В. Фігнер. У першій половині 1913 р. цим організаціям із Австралії було надіслано по 9 ф. ст. 13 ш. [2, ф. 1463, оп. 3, спр. 253, арк. 1].

Улітку 1913 р. правління Австралійського товариства звернулось за порадою про форми подальшого співробітництва до редакції центрального органу РСДРП – часопису «Социал-Демократ». У листі від 21 червня 1913 р. секретар правління І. Грей (І. Кларк) писав, що гроші, які надходять на адресу товариства, вони не направляли безпосередньо у Росію, оскільки вважали, що цим повинна займатися центральна організація, діяльність якої б контролювала російська революційна партія. Тому він просив редакцію порадити товариству «куди

краще надсилати гроші, щоб вони дійсно розподілялись серед тих, хто найбільш цього потребував» [10, ф. 276, оп. 2, спр. 450, арк. 1].

Можна припустити, що саме за порадою редакції «Соціал-Демократ» Австралійське товариство у другій половині 1913 р. встановило тісні контакти з Краківською Спілкою. Із середини 1913 р. вона стає, практично, єдиною організацією, на адресу якої товариство надсилало гроші. Починаючи із серпня по грудень 1913 р., до Кракова було відправлено 28 ф. ст. 10 ш., у той час як Нью-Йоркському товариству – тільки 1 ф. ст. 16 ш. Усього протягом 1913 р. Австралійське товариство надіслало Спілці – 38 ф. ст. 3 ш. [2, ф. 1463, оп. 3, спр. 253, арк. 1]. Таким чином, гроші, відправлені із Австралії у 1913 р., склали понад 7 % надходжень, що були надіслані до Краківської Спілки від різних закордонних організацій [1, 1914. – № 4. – С. 19].

Співробітництво Австралійського товариства допомоги з Краківською Спілкою пояснювалося тим, що вона була організацією, заснованою на демократичних принципах, а також мала у своєму складі представників закордонних центрів усіх російських революційних партій та підтримувала контакти з соціал-демократичною фракцією Державної думи. Крім того, Краків розташовувався недалеко від кордонів Росії, а тому члени Спілки, краще від інших благодійних організацій, знали про становище політичних в'язнів та мали велику кількість адрес тих, хто потребував першочергової допомоги.

Значно розширилися зв'язки Австралійського товариства з Краківською Спілкою напередодні Першої світової війни. Із Кракова до Брісбена надсилалися періодичні видання Спілки – часописи «Wiezien Polityczny», «Вестник каторги и ссылки», «Политический заключенный», а також циркуляри організації, надруковані російською мовою. Із Австралії до Кракова направлялися звіти товариства допомоги, газета «Известия Союза русских эмигрантов», листи політичних в'язнів із Росії. Так, на початку 1914 р. на адресу Краківської Спілки було відіслано лист із Росії, який отримав у Брісбені політемігрант С. Медведєв. У ньому розповідалось про важкі умови перебування арештантки Новосьолової у Нижньоудінському засланні. На листі, скоріше за все рукою С. Багоцького, було зроблено запис: «Надсилається по 10 карбованців на місяць» [2, ф. 6813, оп. 1, спр. 11, арк. 5–5 зв.].

Поширюючи друковані видання Краківської Спілки на п'ятому континенті, члени товариства пропагували гуманістичні ідеї допомоги серед вихідців із Росії, залучаючи до акцій солідарності з в'язнями царату все більше нових прихильників з числа російських емігрантів.

Тому гуртки і групи емігрантів із Росії із різних районах Австралії постійно збільшували розміри грошових переказів на адресу товариства допомоги. У результаті загальні надходження до каси Австралійського товариства допомоги у 1914 р. майже у 2,5 рази перевищили рівень 1913 р. і склали – 255 ф. ст. 5 ш. 17 п. Лише за сім місяців 1914 р. воно надіслало Краківській Спілці – 43 ф. ст. 14 ш., що було більше, ніж за весь попередній рік [3, 1915. – 15 берез.].

Наприкінці 1913 р. товариство допомоги встановило контакти із ще однією організацією допомоги політичним в'язням – Червоним Хрестом, що була створена більшовиками-емігрантами в швейцарському місті Давосі. Протягом листопада–грудня 1913 р. серед вихідців із Росії в Австралії була поширена лотерея Давоського Червоного Хреста на суму 8 ф. ст. 5ш. 1 п. [2, ф. 1463, оп. 3, спр. 253, арк. 1]. 13 лютого 1914 р. більшовик Ф. Ільїн-Соколовський повідомляв у листі, надісланому із Швейцарії до Кракова, про те, що на адресу Спілки переказано гроші, отримані із Австралії від продажу лотерейних білетів та пропонував направити їх у фонд втеч політв'язнів [13, с. 212].

Товариство допомоги, що діяло в Брісбені, було найбільшою, але не єдиною організацією подібного типу в Австралії. Завдяки зусиллям політичних емігрантів І. Ушерова та П. Подзаходнікова у 1913 р. розпочало роботу Сіднейське товариство допомоги політв'язням у Росії [10, ф. 124, оп. 2, спр. 73, арк. 11]. Ще одна організація допомоги жертвам самодержавства була створена російськими емігрантами у січні 1913 р. Рішення про її заснування прийняли російські робітники на мітингу у Брокен-Хілі, присвяченому жертвам «кривавої неділі» [6, 1913. – 25 квіт.]. Керівництво цієї групи встановило зв'язки з Паризьким комітетом В. Фігнер, який знаходився під впливом есерів, та направляло на його адресу зібрані гроші. Приблизно в цей же час з'явилася група допомоги політв'язням у Порт-Пірі [6, 1913. – 25 квітня], яка теж співробітничала з Паризьким комітетом. У 1913 р. із Брокен-Хіла і Порт-Пірі було надіслано до Парижа відповідно 25 фр. 15 с. та 14 фр. 35 с. [1, 1914. – № 1. – С. 20]. У 1914 р. від кожної із цих груп Паризький комітет одержав більше 50 франків [7, с. 1]. Напередодні Першої світової війни вихідці із Росії створили у Мельбурні товариство допомоги політичним засланим та каторжникам у Росії. Зібрані кошти вони через Брісбенську організацію надсилали до Краківської Спілки [4, с. 6].

Перша світова війна негативно позначилася на роботі організацій допомоги. Припинили діяльність центральні організації – Краків-

ська Спілка та Комітет допомоги ім. В. Фігнер. Наслідком воєнних дій в Європі стало зникнення практично всіх груп допомоги російським політв'язням у Франції, Німеччині, Італії, Австро-Угорщині у той час як потреба в подібній благочинній роботі помітно зросла, оскільки з початком війни царський уряд вдався до нової хвилі політичних репресій.

Однією з небагатьох організацій допомоги, якій вдалося продовжити роботу в скрутних умовах воєнного часу, залишилося Австралійське товариство допомоги політв'язням. Хоча його діяльність значно ускладнилася, тому що з початком світової війни Краківська Спілка припинила роботу. Тільки наприкінці 1914 р., після того як її керівники С. Багоцький та О. Буцевич перебралися із Австро-Угорщини до нейтральної Швейцарії, де створили Секретаріат Краківської Спілки, почалось відродження благочинної діяльності. Завдяки енергійним зусиллям членів Секретаріату незабаром вдалося відродити зв'язки із арештантами в Сибіру та продовжити співробітництво з відділеннями Краківської Спілки, що вистояли в умовах війни. У квітні 1915 р. Австралійське товариство отримало листа із Цюриха, у якому Секретаріат Спілки інформував про вимушене перенесення своєї роботи до Швейцарії. У посланні підкреслювалася нагальна необхідність відродження роботи, перерваної початком війни та відновлення регулярних зборів і внесків для політичних засланих та каторжників у Росії [3, 1915. – 5 травня].

Відновлення зв'язків з представниками Краківської Спілки надало нового імпульсу діяльності Австралійського товариства. У середині 1915 р. його керівництво зосередило увагу на пропаганді ідей організації допомоги серед співвітчизників на п'ятому континенті. З цією метою воно використовувало газету «Известия Союза русских эмигрантов», на сторінках якої друкувалися фінансові звіти і протоколи зборів організації, а також статті агітаційного характеру та інші матеріали, у яких розповідалося про становище політичних в'язнів у Росії. «Наші пенси та шилінги, – неодноразово підкреслювалося на сторінках газети, – незначні самі по собі, але зібрані в одну суму складають значний капітал для допомоги борцям за свободу» [3, 1915. – 24 черв.].

З метою поширення ідей організації товариство допомоги вирішило розпочати випуск агітаційних прокламацій та розсилати їх у всі великі центри російської еміграції. Слід зазначити, що зусилля російських емігрантів не пропали даремно. У 1915 р. значно зросло число

членів товариства та кількість його прихильників, на п'ятому континенті почали виникати нові групи допомоги. Одна з них була створена в Пайн-Крикі з ініціативи більшовика І. Кушнарьова. Учасники мітингу російських емігрантів, що відбувся тут 1 травня 1915 р., прийняли резолюцію, у якій засуджувалися репресії царату, спрямовані проти своїх політичних опонентів та вирішили створити гурток допомоги політичним арештантам у Росії [3, 1915. – 10 червня]. Тільки протягом літа 1915 р. члени гуртка надіслали до Австралійського товариства допомоги 9 ф. ст. 4 ш. [3, 1915. – 26 серп.; 30 верес.].

Одночасно продовжували збільшуватися грошові надходження до Брісбенської організації із інших районів Австралії. Вихідці із Росії, які проживали у Кулумарі, у 1915 р. надіслали товариству 6 ф.ст.19 ш. [3, 1915. – 29 липн.], а від емігрантів із Ямби надійшло 3 ф. ст. 10 ш. 6 п. [3, 1915. – 3 черв.]. Важливим підсумком організаторської роботи товариства стало значне збільшення його чисельності, яка до травня 1915 р. досягла 100 осіб [3, 1915. – 24 черв.]. Крім того, ще декілька сотень переселенців підтримували організацію матеріально, хоча формально не входили до її складу.

Фінансове і організаційне зміцнення Австралійського товариства у 1915 р. дозволило йому посісти провідне місце в системі Краківської Спілки. Разом з організаціями допомоги із Сіднея та Мельбурна Брісбенське товариство змогло зробити суттєвий внесок у надання допомоги політичним в'язням самодержавства. Із фінансового звіту Краківської Спілки випливає, що тільки за десять місяців 1915 р. до каси організації із п'ятого континенту надійшли такі суми: від Австралійського товариства (Брісбен) 1 184 фр. 30 с.; від Сіднейського товариства – 502 фр. 70 с.; від Мельбурнського товариства – 340 фр. 20 с. [4, с. 6].

Отже, внесок вихідців із Росії в Австралії на справу допомоги політв'язням виявився найбільшим із усіх 12 організацій, що відновили співробітництво із Краківською Спілкою в роки Першої світової війни. Із загальної суми у 7 149 фр. 16 с., які були зібрані Краківською Спілкою у 1915 р., 2 027 фр. 20 с. надійшло із Австралії. Це склало близько 28 % від загальної суми коштів, направлених політв'язням у Росію. Тому, оцінюючи діяльність Австралійського товариства в період війни, друкований орган Краківської Спілки відзначав, що воно є «найбільш потужним на цей час» [4, с. 5].

Проте фінансова допомога ув'язненим російським революціонерам, що надсилалася із Австралії, могла бути й вагомішою, якби това-

ристу вдалося налагодити регулярну відправку зібраних грошей на адресу Краківської Спілки. Головною перепоною у цій справі стали дії австралійських властей, які в роки війни значно посилили поліцейський контроль за листами, що відправлялися до Європи. І якщо до середини 1915 р. грошові перекази до Швейцарії, хоч із затримкою але пропускалися, то з кінця 1915 р. – початку 1916 р. зв'язки Австралійського товариства із Краківською Спілкою майже повністю припинилися. Антивоєнні настрої більшості російських переселенців в Австралії стали приводом для урядовців країни, які почали звинувачувати їх у нелояльності. Тому вся кореспонденція та грошові перекази, що відправлялися в Європу російські організації на п'ятому континенті, цензура затримувала і повертала відправникам.

Ситуація, що склалася, викликала серйозну стурбованість членів Австралійського товариства. Реакцією на подібне становище стали загальні збори організації допомоги, що відбулися в листопаді 1915 р. Заслухавши повідомлення секретаря товариства М. Лагутіна про чергову відмову військового цензора пропустити грошовий переказ до Швейцарії, учасники зборів висловилися за пошук нових каналів для доставки матеріальної допомоги російським політичним в'язням. Вони доручили керівництву товариства налагодити листування з іншими організаціями допомоги, що перебували за кордоном, а також приступити до збирання адрес арештованих російських революціонерів, для встановлення з ними прямих контактів [3, 1915. – 2 грудня].

Втрата зв'язків із європейськими організаціями допомоги ускладнила, але не зупинила роботу Австралійського товариства. В умовах ізоляції воно майже повністю переключилося на відправку грошей за власними адресами безпосередньо в Росію. Серед співвітчизників в Австралії члени організації зборами адреси російських революціонерів, які перебували на каторзі та засланні. За адресами в'язнів царату, які найбільш потребували матеріальної допомоги, товариство переказувало зібрані гроші. Так, у квітні 1916 р. австралійська організація направила на адресу політв'язнів в Акатуї 10 ф. ст. [9, 1916. – 1 трав.]. Усього з червня по вересень 1916 р. за цією адресою вона надіслала ще 15 ф. ст. [9, 1916. – 18 липн.; 5 верес.].

Незабаром із Росії почали надходити повідомлення, що підтверджували отримання грошових переказів із Австралії. Тому учасники зборів товариства допомоги, що відбулися 15 жовтня 1916 р., привітали перший успіх організації у цій справі та одностайно висловилися за те, щоб надіслати ще 10 ф. ст. в'язням Акатуя [4, 1916. – 25

жовт.]. Використання різноманітних варіантів надання допомоги, до яких вдавалося керівництво товариства, дозволило вже у другій половині 1916 р. встановити досить міцні прямі контакти з політичними арештантами в Росії. Восени 1916 р., по зібраним в Австралії адресах, у різні райони Сибіру регулярно відправлялися грошові перекази. Всього протягом 1916 р. ув'язнені російські революціонери отримали від Австралійського товариства – 100 ф. ст. 1 ш. 7 п. матеріальної допомоги, що становило на 10 ф. ст. 11 ш. 2 п. більше, ніж протягом 1915 р. [9, 1916. – 21 груд.].

Наприкінці 1916 р. Австралійське товариство допомоги перетворилося на чисельну організацію російських політемігрантів на п'ятому континенті. Його шляхетні цілі згуртовували сотні людей, які прагнули надати посильну підтримку жертвам самодержавного свавілля. Крім внесків від філій організації, що присилали із різних куточків країни, до каси товариства надходили гроші від проведення різноманітних заходів: вечорів, концертів, вистав. Значного поширення дістала така форма роботи, як розповсюдження підписних листів товариства, що дозволило залучити до його діяльності багатьох російських переселенців незалежно від національності та політичних уподобань. Тільки за грудень 1916 р. організації вдалося зібрати 27 ф. ст. 6 ш. 9 п., що майже втричі більше, ніж вдавалося збирати протягом літніх місяців (в липні – 9 ф. ст. 2 ш. 1 п., а в серпні – 9 ф. ст. 15 ш.) [9, 1917. – 22 груд.].

З поваленням самодержавства було звільнено всіх, хто був засуджений за політичні злочини в Росії, а отже відпала потреба в продовженні благодійної діяльності. Крім того, після Лютневої революції російські політичні емігранти дістали можливість повернутися на батьківщину. 25 березня 1917 р. відбулись заключні збори Австралійського товариства, на яких було вирішено припинити діяльність організації. Учасники зборів направили у Росію вітальну телеграму у «зв'язку з революцією, що відбулася та завоюванням свободи усіма політичними» [9, 1916. – 18 квіт.].

Навесні 1917 р. у зв'язку із припиненням роботи секретаріат Краківської Спільки звернувся до всіх відділків, що співпрацювали з нею, із спеціальним зверненням. Його автори, підбиваючи підсумки роботи організації, від імені тисяч політичних в'язнів висловили велику вдячність всім тим, хто так або інакше підтримував його діяльність [9, 1916. – 10 квіт.].

Таким чином, Австралійське товариство допомоги являло собою одну з найбільших організацій, що входила в систему Краків-

ської Спілки. За час свого існування воно провело велику роботу з надання матеріальної допомоги політичним каторжним та засланим у Росії. Незважаючи на складні умови роботи – територіальну віддаленість від Росії, переслідування місцевих властей, припинення контактів з Краківською Спілкою, обмеженістю соціальної бази організації, Австралійське товариство змогло зробити суттєвий внесок у справу надання допомоги жертвам самодержавства. І хоча ці гроші не могли задовольнити усі потреби політичних в'язнів, проте для багатьох з них ця допомога була єдиною підтримкою з волі, а спілкування з благодійною організацією часто виявлялася єдиним зв'язком із зовнішнім світом.

Бібліографічні посилання

1. Вестник каторги и ссылки (Краків).
2. Державний архів Російської Федерації.
3. Известия Союза русских эмигрантов (Брісбен).
4. Листок организации помощи политическим заключенным и ссыльным – № 3. – 1916. – січ.
5. Листок редакції журналу «Политический заключенный» (Краків).
6. Новый Мир (Нью-Йорк).
7. Отчет Парижского комитета (имени В. Н. Фигнер) и других обществ помощи политическим каторжанам и поселенцам за 1914 г. [Без. год. и изд.]. – 2 с.
8. **Прудкогляд С. А.** Благотворительная помощь русских австралийцев России (XX век) / С.А. Прудкогляд / Российская диаспора в странах Востока: история и современность – М. : Ин-т Востоковедения РАН, сектор южно-тихоокеанских исследований, Центр Юго-Восточной Азии, Австралии и Океании, 2013. – 203 с.; Сборник статей по материалам I–III ежегодных междунар. науч. конф. «Российская диаспора в странах Востока». – М. : ИВ РАН, 2010–2012. – С. 35–43.
9. Рабочая Жизнь (Брісбен).
10. Російський державний архів соціально-політичної історії.
11. **Савченко А. И.** В. И. Ленин, большевики и российская революционная эмиграция в Австралии (1907–1917 гг.) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук. : спец. 07.00.02 / А. И. Савченко. – Д., 1987. – 16 с.
12. **Савченко А. И.** Пресса российских эмигрантов об Австралийском Обществе помощи политзаключенным в России / А. И. Савченко // Россия и страны южных морей: историко-культурные связи : тез. докл. XXI науч. конф. по изучению Австралии и Океании. – М. : Наука, 1995. – С. 37–42.
13. **Фалькович С. М.** Русские связи Краковского Союза помощи политическим заключенным в России (1912–1914 гг.) / С. М. Фалькович // Ле-

- нин и Польша. Проблемы, контакты, отклики : сб. ст. – М. : Наука, 1970. – С. 199–240.
14. **Черненко А. М.** Российская революционная эмиграция в Австралии (1900–1917 гг.) / А. М. Черненко. – Д. : Изд-во ДГУ, 1978. – 230 с.
15. Census of the Commonwealth of Australian taken for night between tye 2-nd. and 3- nd. April 1911. – Vol. 1–3. – Melbourne, 1917. – P. 116.

Надійшла до редколегії 02.12.2013

УДК 94 (477.63) «1917»

В. Я. Яценко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» В ДІЯЛЬНОСТІ ГЛАСНИХ-КАДЕТІВ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ ВОСЕНИ 1917 р.

Розглянуто «українське питання» в діяльності гласних-кадетів Катеринославської міської думи восени 1917 р.

Ключові слова: Катеринослав, міська дума, гласні, кадети, національне питання, український національний рух.

Рассмотрен «украинский вопрос» в деятельности гласных-кадетов Екатеринославской городской думы осенью 1917 г.

Ключевые слова: Катеринослав, городская дума, гласные, кадеты, национальный вопрос, украинское национальное движение.

Під час революційних подій 1917 р. в Росії кадети були однією з провідних партійно-політичних сил країни. Активно діяли вони і в Катеринославській міській думі восени 1917 р. Аналіз їх діяльності в міському самоврядуванні Катеринослава у другій половині 1917 р. дозволяє краще зрозуміти особливості розвитку революційного процесу на регіональному рівні, у великому губернському центрі, особливо в період крайнього загострення загальнополітичної ситуації в країні, що й припадає переважно на осінь – початок зими 1917 р. До того ж набутий в той час досвід може бути повчальним і для сучасних політиків України, оскільки міські думи Наддніпрянської Укра-